

Boek van de maand

In het spoor van het Oude Testament

Joh. de Wolf

Twee mannenbroeders hebben elkaar gevonden in het leiden van een bijbelcursus. Ze wonen of werken in Hardenberg, 's zondags staan ze geregeld op de kansel, 's zaterdags hebben ze op gezette tijden een rubriek in het *Nederlands Dagblad*. Maar als ze samen zijn, dan geven ze een regionale cursus in het lezen van het Oude Testament, en dat gebeurt dan in Rotterdam of Zwolle. Het zijn twee bekende Nederlanders in de kring van de Gereformeerde Kerken, namelijk prof. dr Jochem Douma en ds. Adrian H. Verbree. De cursus cirkelt rond de boekjes van prof. Douma, die ik hieronder wil bespreken. Ik richt me nu eerst op die boekjes en kom aan het slot nog even terug op de begeleidende cursus.

Oude Testament en ethiek

Sinds 2004 verschijnt er een serie boekjes over het Oude Testament van de hand van prof. dr. J. Douma, emeritus hoogleraar in de Ethiek aan de Theologische Universiteit in Kampen (Broederweg). Het eerste deeltje gaat over Genesis, het tweede heet *Van Egypte tot Kanaän* en behandelt de boeken Exodus t/m Deuteronomium, en het derde bespreekt de boeken Jozua, Rechters en Ruth en de koningen Saul, David en Salomo (*Van Jozua tot Salomo*). Intussen is onlangs ook al een vierde deeltje verschenen onder de titel *Scheuring, ballingschap en herstel*, maar dat verscheen nog maar zo kort geleden dat ik het verder niet in deze recensie kon betrekken. Ik heb begrepen dat er voor het lopende seizoen nog twee boekjes op de rol staan: één over Job en de Psalmen, en één over Spreuken, Prediker en Hooglied. Ik neem aan dat er dan tot slot nog wel één of twee boekjes over de grote en kleine profeten zullen volgen. En wellicht komt daarna bij leven en welzijn van de schrijver het Nieuwe Testament aan de beurt.

Hoe kwam deze reeks ineens te verschijnen? Het is goed, denk ik, om dat even toe te lichten. Professor Douma was voor de uitgave van een *Handboek Christelijke Ethiek* bezig gegaan met het deelonderwerp 'Bijbel en ethiek'. Maar dit onderwerp bracht zoveel werk met zich mee, dat hij het *Handboek* voorlopig liet voor wat het was om zich uitgebreid te bezinnen op de relatie tussen ethiek en de Bijbel, en daar een aparte serie over te schrijven. Hij wilde dit onderwerp zo opzetten, dat hij de Bijbel doorloopt van Genesis tot Openbaring, om zich dan per bijbelgedeelte af te vragen wat de tekst ons vandaag te bieden heeft in ethisch opzicht. Zo begon hij gewoon bij het boek Genesis. Hij hield daarbij telkens de vraag voor ogen: wat betekent dit boek nu voor ons als wij in het spoor van de Bijbel willen gaan? Vandaar ook de ondertitel bij alle deeltjes: *Gaan in het spoor van het Oude Testament*.

Grote lijnen en kleine lettertjes

Wat behandelt de schrijver dan precies en hoe zijn de verschillende boekjes opgezet? Daar wil ik nu eerst iets van zeggen. Douma ordent de bijbelstof zorgvuldig, hij concentreert zich op de hoofdzaken, en op het verband van de geschiedenissen en de wetgeving met ons hedendaagse handelen, en heeft daarbij ook oog voor de hoofdlijnen van de Godsopenbaring en de heilshistorie. Tegelijk gunt hij zichzelf ook de ruimte om soms op exegetische (detail)kwesties in te gaan, of in een kleiner lettertype verantwoording te doen van wat hij in de hoofdtekst had geschreven. In die excursen wordt op heikele punten nader ingegaan,

worden andere meningen besproken en gebruikte literatuur aangehaald. Overigens is de hoofdstuk goed te volgen, ook als iemand de kleine lettertjes ongelezen laat. Maar juist nieuwsgierige lezers zullen die tussenstukjes niet overslaan. Douma wil het Oude Testament christocentrisch blijven lezen, ook als hij vooral een ethische interesse heeft. Daarom sluit hij elk hoofdstuk af met een paragraaf 'Op weg naar het Nieuwe Testament'. Na die paragraaf volgt ook telkens nog een samenvatting van het hoofdstuk in een aantal conclusies en een lijst van geciteerde literatuur.

Als we naar die literatuuropgaven kijken, valt op dat vaak recente uitgaven op het gebied van het Oude Testament zijn gebruikt. Dat is alvast zeer te waarderen in een 74-jarige emeritus hoogleraar, die niet dat Testament maar Ethiek als zijn specialiteit had. In veel van de intermezzo's in zijn boeken legt hij dan ook rekenschap af van recente studie. Als voorbeeld noem ik wat hij schrijft op p. 73 van het eerste boekje over de 'zegen van Abraham', als hij de mogelijkheid aangeeft dat volgens een nieuwere visie de tekst van Genesis 12:3b ook zo vertaald kan worden: 'Bij alle volken op aarde wenst men elkaar toe zo gezegend te worden als jij' (dat is Abram, JdW). Deze vertaling heeft kennelijk niet de voorkeur van Douma, maar de aandacht ervoor bewijst zijn brede belezenheid en oriëntatie.

Frisse kijk op bekende stof

Ik moet zeggen dat ik nogal enthousiast ben over deze boekjes. Het is boeiend als heel de bijbelstof, vooral uit ethische interesse, de revue passeert. Vaak richten we ons met bijbelstudie langere tijd op één boek, met het gevaar dat we ons erop kunnen blindstaren. Een voordeel van deze nieuwe aanpak is, dat je zicht houdt op de grote lijnen en de onderlinge verbanden. Douma stimuleert ook om de Bijbel zelf weer eens na te slaan bij geschiedenissen die heel bekend zijn, maar waar hij toch weer nieuw licht op laat vallen.

De aanpak in deze boekjes komt niet regelrecht tegemoet aan die mensen die bij bijbelstudie zo gauw mogelijk bij de toepassing willen zijn. In de toelichting bij de bijbehorende cursus op de website www.gaaninhetspoorvandebijbel.nl benadrukt de schrijver het belang van parate kennis voor het geloofsleven. Dat is mij uit het hart gegrepen. De bijbelkennis en het bijbelgebruik zijn vandaag vaak zo fragmentarisch. Maar je kunt pas werkelijk groeien in je geloof, als je je richt op heel Gods Woord (dus ook het Oude Testament) en als je je best doet om je de inhoud steeds meer eigen te maken. Douma kan daar goed bij helpen, en de toepassing, vooral in ethisch opzicht, wordt ook echt niet vergeten.

Als je de boekjes doorbladert, denk je in eerste instantie: dit is allemaal simpele kost over bekende stof. Maar dat is een vergissing. Dat merk je als je echt gaat lezen. De hooggeleerde schrijver kent de discussies, ook op het gebied van de exegese van het Oude Testament. Deze boekenserie is een rijpe vrucht van een leven lang de Bijbel lezen en onderzoeken, en vele discussies ook in gereformeerde kring zijn er, soms bijna tussen de regels door, in verwerkt. Ik noem even een voorbeeldje. Douma vraagt zich op p. 36 van de studie over Genesis af, of het uitstel van de dood voor Adam en Eva en hun nakomelingen na de zondeval alleen maar *genade* van Gods kant betekende. In onze naïviteit zouden we daar gauw en graag 'ja' op zeggen. Maar Douma haalt dan de mening van K. Schilder aan, die er aandacht voor vroeg dat het uitstel ook de weg baande voor het oordeel. En dan verwijst Douma naar de hele discussie over 'algemene genade' waar hij zijn proefschrift over schreef. Waarmee maar gezegd wil zijn, dat Douma echt naar de diepte van Gods openbaring door wil graven. Dat kunnen we tegenwoordig met allerlei oppervlakkige schriftuitleg wel gebruiken.

Intussen blijven de boekjes in al hun diepgang heel leesbaar. De schrijver verstaat ook nu weer de kunst om helder, beknopt en bevattelijk te schrijven. Hij is er een meester in om de bijbelstof, of discussies daarover, bondig en trefzeker samen te vatten.

Vragen en antwoorden

Het is logisch dat je als lezer af en toe een vraag hebt, als er zoveel bijbelstof en bespreking daarvan passeert. Gelukkig kon ik vaak een uitroepteken in de marge zetten, maar soms ook een vraagteken. Ik wil daar niet veel over zeggen, want het zal vaak kruimelkritiek zijn op detailpunten. Maar als illustratie noem ik toch even een enkel punt. Allereerst Genesis 4. Waarom sloeg God acht op het offer van Abel en niet op dat van Kaïn? Een oude, bekende vraag, tot in kinderbijbels toe. Douma denkt met G. von Rad, dat hier de verkiezing van God achter zit. Dat zou dus betekenen dat er met Kaïns offer op zich niks mis was, maar dat zijn zonde pas naar voren kwam toen hij jaloers werd op Abel. Maar hoe zit het dan met Hebreëen 11:4, waar we lezen dat Abel een ‘beter offer’ bracht dan Kaïn? Dan denk je toch dat Kaïns instelling al bij voorbaat niet juist was?

Vervolgens 1 Samuël 8. In het derde deel van de serie schrijft Douma over de vraag van het volk, geadresseerd aan Samuël, om een koning te mogen ontvangen. In dat verband schrijft hij m.i. nogal negatief over Samuël, van wie de zonen niet in zijn voetspoor gingen. Hij vergelijkt hem in de houding naar zijn zonen zelfs met Eli. Ik geloof niet dat de bijbeltekst daar aanleiding toe geeft. Anders dan bij Eli komt de Bijbel zelf ook niet met verwijten naar Samuël. Ik zou daarom liever met iemand als S.G. de Graaf de integriteit van Samuël handhaven, ook gezien de profetische manier waarop hij op de vraag van het volk reageert. Geen vraagpunt maar meer een aandachtspunt is datgene wat over de instelling van de sabbat gezegd wordt in het tweede deeltje bij de bespreking van de tien geboden. In de hedendaagse discussies over de sabbat en de zondag komt die zaak nogal eens aan de orde. Douma sluit zich nog uitdrukkelijker dan vroeger aan bij een suggestie van J.P. Lettinga destijds (in diens filologische notities bij Douma's behandeling van de tien geboden in de reeks ‘Ethische bezinning’). Hij zegt nu namelijk (op p. 80 van het tweede deeltje), dat de geschiedenis van het manna (Ex. 16) sterk de indruk wekt dat de sabbat toen werd ingesteld. Een tekst als Nehemia 9:14 kan daar inderdaad een aanwijzing voor zijn. En ook al was de weekindeling (met de sabbat) tevoren misschien wel bekend, in het ‘diensthuis’ van Egypte zal er niet de mogelijkheid geweest zijn om een eigen kalender te volgen. Slavenarbeid paste natuurlijk niet bij eigen vrije dagen. Daarom moest Gods volk na de uittocht, toen het vrij was van Egypte, opnieuw of voor het eerst wennen aan het ritme van zes werkdagen + één sabbat. In dit verband wil ik nog wijzen op pagina 17 van *Van Egypte naar Kanaän*, waar het over de bevrijding uit Egypte gaat. Douma legt er hier heel sterk de nadruk op, dat de uittocht niet het resultaat was van een revolutionaire opstand van Israël, zoals in bevrijdingstheologieën al vaak is beweerd. Israël is niet weggevlucht, maar door Faraó weggejaagd. De definitieve breuk tussen Egypte en Gods volk was helemaal aan de koning van Egypte te wijten. Het is totaal ongepast om op Exodus een beroep te doen voor welke revolutiegedachte ook.

Vragen rond Genesis 1-3

Ik heb meer dan detailkritiek als het gaat om datgene wat Douma in het eerste hoofdstuk van *Genesis* zegt over enkele zaken rond de schepping. Ik noem een paar voorbeelden. Kunnen we al bij Gods scheppingswerk spreken van zijn goedheid en liefde (p. 15-16)? Waren er in de paradijsperiode al wilde, dus voor de volmaakte mens gevaarlijke dieren (p. 21-23)? Was de dood er al vóór de zondeval? Moeten we Genesis 1 vooral zien als het *getuigenis* van een geïnspireerd schrijver (p. 41-42)? Past de kaderopvatting van Genesis 1 binnen het raam van wat we over de Schrift geloven en belijden (p. 42-43)? Kan de astronomie bewijzen dat de zon er was vóór de wording van de aarde (p. 46)? Het antwoord dat Douma op deze en meerdere vragen rond schepping en zondeval geeft, heeft ook elders in de pers al kritische reacties opgeroepen. Het is goed om hier nog wat dieper op in te gaan. Maar het zou te veel

ruimte vergen om dat nog in de huidige boekbespreking te doen. Met de redactie is daarom afgesproken om deze zaken een volgende keer in een apart artikel aan de orde te stellen. Dat hebt u dus nog tegoed.

Cursus en lessen

Aan het slot kom ik nog even terug op de begeleidende cursus. Ook in dit seizoen 2005-2006 worden in Rotterdam en Zwolle weer avonden belegd rond de verschenen boekjes uit deze serie. Zoals gezegd is de schrijver zelf daarbij betrokken en wordt hij geassisteerd door ds. A.H. Verbree. Van tevoren worden er op de website (www.gaaninhetspoorvandebijbel.nl) lessen geplaatst, waarin op bepaalde onderwerpen uit de boekjes nader wordt ingegaan. Op de lesavonden zijn Douma en Verbree zelf het meest aan het woord voor verdere toelichting en uitwerking, maar er is ook ruimte voor bespreking en discussie. Er worden steeds twee avonden aan één deeltje gewijd. Op de website verschijnen ook schriftoverdenkingen van Douma, en verder is daar ook de mogelijkheid om op de cursussen of boekjes te reageren. Ook las ik op de website een aanbeveling op het boekje *Genesis* van de hoogleraren G. Kwakkel en H.G.L. Peels.

Wat die cursussen betreft, het is natuurlijk toe te juichen dat broeders en zusters graag willen groeien in geloofskennis en daarom in behoorlijke getale op die avonden af komen. Toch zie ik er ook twee schaduwkanten aan. Dit zijn avonden die voor een bepaalde regio gehouden worden en mensen uit een wijde omgeving van Rotterdam en Zwolle trekken. Maar is het normaliter niet het mooiste als je bijbelstudie doet binnen je eigen gemeente, en soms zelfs in je eigen wijk? Is er nu niet het gevaar dat zulke cursussen concurrerend gaan werken, en dat mensen liever het krentenbrood halen op een andere plaats dan het gewone brood nuttigen van de eigen bijbelstudievereniging in de plaatselijke gemeente?

Een andere schaduwkant noemde ik juist al met zoveel woorden: je kunt je makkelijk laten aantrekken en bezielen door de naamsbekendheid en het persoonlijke charisma van deze twee sprekers. Maar daarmee worden de cursussen wel erg persoonsgebonden, zonder dat de sprekers/schrijvers dat zullen willen of bedoelen. Maar cursussen die zo aan twee personen gebonden zijn, zijn natuurlijk wel erg kwetsbaar. Is er wel een vervanger als iemand van hen ineens ziek wordt bijvoorbeeld? Een goede cursus moet uiteindelijk niet aan twee namen vast blijven zitten. Daarom zou het mooi zijn als deze boekjes, met de lessen, op den duur ook gewoon gemeentebreed behandeld kunnen worden, zonder bijzijn van deze sprekers.

De drie boekjes die ik hierboven besproken heb, zijn dat meer dan waard, en ik heb er vertrouwen in dat de volgende deeltjes ook heel leerzaam zullen zijn en kwalitatief op hetzelfde niveau zullen staan. Dus ik hoop dat ook de lessen met de cursussen hoe dan ook in het normale leven van bijbelstudieverenigingen geïntegreerd kunnen worden. Dan wordt de gemeenschap der heiligen maximaal gediend.

N.a.v. Dr. Jochem Douma, *Genesis, Van Egypte naar Kanaän* en *Van Jozua tot Salomo*, dat zijn de eerste drie deeltjes in de reeks 'Gaan in het spoor van het Oude Testament', uitg. Kok Kampen, 2004-2005. ISBN resp. 90 435 0986 8, 90 435 1013 0 en 90 435 1099 8. Resp. 107, 155 en 127 pag. en prijzen €10,-, 12,50 en 10,-.